

המקדש בחלקו¹

ראשי פרקים:

1. מבוא
2. בעלות על קדשים קלים
א. סוגיית קידושין
ב. סוגיות בבא קמא וביצה
ג. סיכום דעות התנאים והראשונים בעניין בעלות על קרבן
3. קידושין ללא בעלות
א. מבוא.
ב. שלילת קידושין כאלה בקורבנות.
4. היסוד הפנימי של הסוגיא.

1. מבוא

בעלות אדם על קדשים קלים נבחנת בשני שלבים :

1. הקדשת הקורבן: בהקדשת הקורבן משתנה מעמד הבהמה מחולין או מעשר שני לבהמה המיועדת להקרבה. האחריות להביא את הקורבן או את תחליפו למזבח כוללת בתוכה גם שינוי בעלותי לדעת חלק מהתנאים.

2. אכילת הקורבן: לאחר זריקת הדם ועבודות נוספות נחלקים קדשים קלים לשלושה חלקים וקדשי קדשים הנאכלים, לשניים: אחד - האמורים - מוקרבים על המזבח. השני - מתנות כהונה למיניהם - ניתנים לכהן. שלישי - בקדשים קלים - נאכלים על ידי הבעלים.

לפיכך, שאלת הבעלות על קדשים קלים מצויה בארבעה מצבים²:

1. חלק בעלים לאחר הקדשה³: האם החלק שניתן לאכילת בעלים נחשב שלהם עדיין לאחר הקדשה, או שההקדשה מפקיעה חלק זה מידיהם והוא שייך מעתה לרשות גבוהה.

2. חלק כהונה לפני שחיטה: שאלה מקבילה קיימת בחלק כהונה. האם העובדה שחלק זה לא יינתן לבעלים גם בסוף התהליך מפקיעה אותו מרשותם עם ההקדשה, או שכל עוד לא ניתן לכהנים הוא שייך לבעלים. להלן נראה שזו מחלוקת אמוראים בירושלמי ומחלוקת תוס' ורש"י בדעת הבבלי.

¹ סיכום מורחב לשיעור שניתן בישיבה.

² אנו מתעלמים משאלת מעמד האימורים קודם שחיטה, כיון שלא נערך דיון נפרד ביחס לאימורים.

³ בהמשך דברינו אנו נשתמש במינוח 'לפני שחיטה' כדי לציין את הזמן שבין הקדשה לעשייה, כיון שזהו המינוח המקובל בגמרא ובראשונים.

3. חלק בעלים לאחר שחיטה: חלק זה ניתן לבעלים לאכילה בתנאים מגבילים, בעיקר תנאים הקשורים למקום האכילה ולטהרתה. האם הוא בבעלות המקריב או ש"משולחן גבוה קא זכו", והבעלים נהנים מאכילה זו בלבד.

4. חלק כהונה לאחר שחיטה: אותה שאלה קיימת גם בחלק כהונה - האם העובדה שהכהנים זוכים בקרבן מעבירה את חלקם לרשותם או שאף הם אוכלים משולחן גבוה.

סוגייתנו עוסקת ביכולת לקדש אישה בחלקים אלו, בין על ידי הבעלים ובין על ידי הכהנים בחלקם. כדי לשלול את יכולת הקידושין יש להניח שתי הנחות:

(א) חלקים אלו אינם שייכים מבחינה ממונית למקדש.
(ב) חוסר הבעלות גורר בעקבותיו מניעת יכולת הקידושין.
די לסובר שניתן לקדש, לפחות במקצת חלקים אלו, לחלוק על אחת משתי נקודות ההנחה:

הוא יכול לסבור כי חלקים אלו שייכים מבחינה ממונית לבעלים. ההלכה מצווה לתת או לאכול אותם בתנאים מסוימים, אך אינה מפקיעה את החלקים מבעלות המקדש. כיוון שכך ניתן לקדש בהם⁴. אולם, גם אם נניח שהיא כן מפקיעה את הבעלות, ייתכן שניתן לקדש בהם כיוון שניתן לקדש ללא בעלות - בהעברת חלק הבעלים לאישה היא נהנית מהרשות לאוכלם, וייתכן שבהנאה זו ניתן לקדש אישה.

לפיכך על סוגייתנו לעסוק בשני נושאים: הראשון הוא עצם הבעלות על חלקי הקורבן בשלבי השונים. זהו הנושא שהגמרא עוסקת בו. שני בהם הוא אי היכולת לקדש במה שאין למקדש בעלות עליו, אף אם יש בידו להעניק את הרשות לאכול לאישה. נושא זה אינו נידון בגמרא אולם הוא נידון בראשונים ובאחרונים.

מעבר לכך מתחייבת השאלה הפנימית בבעלות על הקורבן - מה טיב הדיון בבעלות על החלקים הנאכלים בקרבן. עניין זה יבואר בהמשך דברינו ויקשר את ההבנות הפנימיות השונות בדבר אופי אכילת הקורבן לשאלת הבעלות על חלקיו.

⁴ אמנם, היקצותי (תייו, ב') מעלה את בעיית איסורי ההנאה. אנו קובעים כדבר פשוט שהגדרת הקורבן כממונו מאפשרת קידושין בו. הנחה זו אינה פשוטה כל עיקר. כדי ליישב פסקים סותרים של הרמב"ם - עתים נראה שפסק שקדשים קלים ממון בעלים ועתים פסק שלא - מחדש היקצותי: כי גם למייד קדשים קלים ממון בעלים, אין מדובר בבעלות מוחלטת אלא בבעלות על הבשר בלבד. דבר זה מוכח, לדעתו, מהעובדה שהבעלים אינם יכולים לזרוק לשם הקונה, עדות לכך שהבעלות אינה מוחלטת.

מכאן קשה ליקצותי - מה טעם חלים הקידושין, הלוא קניינה של האישה איננו קניין גמור, ומעבר לכך - יש לראות את מעמד הקורבן כאיסור הנאה, כיוון שהדבר היחיד שניתן לעשות בקרבן הוא לקיים את מצוותו.

ניתן לחלוק על הנחות היקצותי מכיוונים שונים. אנו הולכים בדרכו של הפניי שבאר (בהקשר אחר) שאין לראות את חובת האכילה כסוג של איסור הנאה. איסור ההנאה נובע מקדושת הקורבן ומייעודו למצוותו, ולא כאיסור כמו פיגול ונתר.

2. בעלות על קדשים קלים

שתי סוגיות עיקריות⁵ עוסקות בשאלה זו, סוגייתנו בקידושין (ני"ג ע"ב) והסוגיא בב"ק (י"ב ע"ב). מסקנות הסוגיות סותרות, ושיטות שונות נאמרו בישוב הסתירה. סוגיא צדדית נוספת היא הסוגיה בביצה (כא ע"א):

(א) סוגיות קידושין:

המשנה בדף נב ע"ב קובעת "המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת". לאור הקדמתנו יש לקבוע באיזה 'חלק' מדובר. רש"י על המשנה מפרש לאור פשט המשנה "...שחלק עם אחיו הכהנים". לפיכך, משנתנו עוסקת בחלק כהונה לאחר שחיטה. ואכן, סביר מאוד שאין הוא שייך לכהן, ואין הוא יכול לשמש ביד כהן כדי לקדש אישה. חלק כהונה לא היה שייך לכהן מעולם. הרשות לאוכלו נובעת מנתינת חלק מקרבן ד' למשרתיו. משום כך אין הכהן יכול לקדש בו אישה אלא לאוכלו בלבד.

המשנה איננה המקור התנאי היחיד. הגמרא מלמדת על תנא שחלק על דין המשנה: "...וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, ר' יהודה סבר לך ולכל צרכיך...". הפסוק המצוטט בראש ברייתא זו לקוח מפרשת מתנות כהונה (במדבר י"ח), לפיכך ברור שבברייתא מדובר על חלק כהונה לאחר שחיטה. דעת ר' יהודה היא שחלק זה שייך לכהן לכל צרכיו, וממילא ניתן לקדש בו אישה. בירושלמי יש מחלוקת אמוראים בדעת ר' יהודה. אליבא דר' לעזר אף ר' יהודה סובר שאין האישה מקודשת בחלק כהנים לאחר שחיטה⁶.

הגמרא מעלה אפשרות כי ישנה דעה שלישית, שאף היא חלוקה על דין המשנה: "נימא מתניתין דלא כר' יוסי הגלילי, דתניא 'ומעלה מעל בד' - לרבות קדשים קלים שהן ממונו דברי ר' יוסי הגלילי...". מקושיית הגמרא עולה כי לדעתה סובר ריה"ג שקדשים קלים ממון בעלים הם בכל ארבעת המצבים דלעיל, כולל משנתנו העוסקת בחלק כהונה לאחר שחיטה, ולפיכך הגמרא מציעה כי משנתנו אינה אליבא דדעתו. אלא שתירוצה מעמיד את משנתנו גם אליבא דריה"ג: "...אפי' תימא ר' יוסי הגלילי, כי קאמר ר' יוסי הגלילי מחיים, אבל לאחר שחיטה לא. מאי טעמא? כי קא זכו משולחן גבוה קא זכו...".

מסקנת הגמרא אפוא היא שגם ריה"ג שולל את יכולת הקידושין בחלק כהונה לאחר שחיטה, כיון שזכו בו כהנים משולחן גבוה והוא אינו שלהם. מסגנון הגמרא עולה כי עמדתו זהה גם ביחס לחלק בעלים לאחר שחיטה,

⁵ אנו נוקטים בלשון 'עיקריות' כיוון שסוגיות רבות קשורות לבירור דעת ר' יוסי הגלילי. כיוון שהראשונים דנו בהשוואה בין סוגיית קידושין לסוגיית בבא קמא בלבד, אף אנו מתרכזים בכך.

⁶ הירושלמי אינו ברור די הצורך. מלשונו משמע שר' יהודה חולק על תנא קמא, אולם לא ברור מלשונו באיזו מציאות סובר ר' יהודה שזהו ממון כהן לכל דבריו, בניגוד לדברי חכמים.

קול ברמה

שכן דבריו אינם מבחינים בין חלק בעלים לחלק כהונה. פרשנות זו נתמכת בדברי רש"י: "כי קא זכו - בין כהנים בחזה ושוק, בין בעלים בבשר"⁷.

סיכום סוגיית קידושין:

נוח לסכם את הסוגיא לאור ארבעת המצבים שהעלנו לעיל:

- 1. חלק בעלים לפני שחיטה:** ברור כי אליבא דר' יהודה הוא ממון בעלים וניתן לקדש בו אישה. גם לריה"ג הוא חלק בעלים, כיון שזה חידושו העיקרי שקדשים קלים ממון בעלים הוא. עמדת תנא דריה"ג (שאין אנו יודעים בוודאות מי הוא⁸) אינה ברורה. ייתכן שהוא סובר שגם חלק בעלים לפני שחיטה כבר איננו ממון בעלים, וייתכן שהוא מסכים שזה ממון בעלים.
- 2. חלק כהונה לפני שחיטה:** לר' יהודה - ממון בעלים, ומצווה לתיתו לכהן לאחר שחיטה. מלשון הגמרא משמע שגם לריה"ג זהו חלק בעלים שכן הגמרא בקידושין מחלקת רק בין 'מחיים' לבין 'לאחר שחיטה', ונראה ש'מחיים' זהו חלק בעלים. הדבר גם הגיוני מאוד - מה טעם תישלל בעלותו של אדם מחלק הכהנים לפני שחיטה, הלוא הכהן כלל לא זכה בו!
- 3. חלק בעלים לאחר שחיטה:** לר' יהודה זהו ממון בעלים. לריה"ג - (לאור הטיעון הקודם) נראה שזה ממון גבוה, שכן הגמרא קובעת שהחלוקה בין המצבים היא בין 'מחיים' לבין 'לאחר מיתה'. גם דין זה מוסכם על פי ההגיון - הקורבן ניתן כביכול לקב"ה ואינו שייך עוד לאדם.
- 4. חלק כהונה לאחר שחיטה:** לתנא דמשנתנו, לריה"ג, לר' יוסי ולר' יוסי הגלילי - זהו ממון גבוה. לר' יהודה זהו ממון בעלים וניתן לקדש בו את האישה. בירושלמי זו מחלוקת אמוראים בדעת ר' יהודה. לו הייתה זו הסוגיא היחידה המסקנות נשארות להלכה, אלא שסוגיית בבא קמא מצוירת מצאוות שונה.

ב) סוגיות בבא קמא וביצה

סוגיית בבא קמא (י"ב ע"ב):

על החלוקה בין 'מחיים' לבין 'לאחר מיתה' מקשה הגמרא מסוגיית

בכור:

המשנה במסכת מעשר שני פוסקת שניתן לקדש אישה בבכור, כלומר הוא ממון בעלים. רב נחמן צמצם ופסק כי דין זה אינו קיים בזמן שבת המקדש קיים כיון 'דחזי להקרבה'. לפי דברי רב נחמן יוצא שלא ניתן לקדש בבכור אם הוא ראוי להקרבה. הגמרא תמהה על הקשר שעושה רב נחמן בין יכולת ההקרבה לבין בעלות, שהלוא עמדת ריה"ג היא שקדשים קלים כולם

⁷ אחרונים העלו את הסתירה בין פירוש רש"י למשנה לבין דבריו אלה, שכן הוא מצמצם את דברי המשנה רק לחלק כהונה (לאחר מיתה) ואילו לפי דבריו אלה, המתאימים מאוד לפשט גמרא, ניתן להעמיד את המשנה גם בחלק בעלים לאחר מיתה. ראה את תירוצו של היפני יהושע' על אתר.

⁸ ייתכן ותנא זה הוא ר' יוסי, שכן בהמשך לברייתא דלעיל, המביאה את דעת ר' יהודה, מביאה הברייתא את דעת ר' יוסי "...ור' יוסי סבר כאש - מה אש לאכילה, אף הוא נמי לאכילה". ודאי שלר' יוסי מופקע חלק האכילה מרשות הכהן, אלא שלא ברור האם גם לפני שחיטה, ועוד יותר - האם גם חלק בעלים לפני שחיטה מופקע מרשותם.

המקדש בחלקו

מיועדים להקרבה, ואף על פי כן הם ממון בעלים. רבינא מתרץ את הקושיא ומגביל מאוד את דברי ריה"ג - לדעתו ריה"ג ייחס קדשים קלים לבעלים בבכור בחו"ל בלבד, שאין הוא ראוי להקרבה ביסודו. כלומר, אליבא דרבינא, דעת ריה"ג אינה כוללת מצב בו בהמה ראויה להקרבה ובכל זאת היא ממון בעלים. על כך שואלת הגמרא: הלוא עמדת ריה"ג היא שגם בהמה ראויה להקרבה נחשבת כממון בעלים, ראיה לדבר - סוגיית קידושין שקובעת שבהמה מחיים נחשבת כממון בעלים, וא"כ מהו הצורך שהביא את רבינא לצמצם את דברי ריה"ג רק לבכור בחו"ל שאינו ראוי להקרבה?

שתי גרסאות לתירוץ הגמרא: לפי רש"י, הגמרא מסבירה כי ההכרח שעמד בפני רבינא לצמצם את דעת ריה"ג, נבע מנושא המשנה במעשר שני - בכור. יש להבחין בין בכור לבין שאר קדשים קלים, כיוון שבכור לא היה שייך לבעלים מעולם והוא במעמד של מתנות כהונה מעת המלטתו. בעלים לא זכו בו, ולכן אינם יכולים לקדש בו. בפירוש זה לא נעשה שינוי כלשהו בהבנת שיטת ריה"ג בקדשים קלים. אליבא דריה"ג קדשים קלים לפני שחיטה הינם ממון בעלים, למעט בכור. וכך, סוגיות קידושין ובבא קמא עולות בקנה אחד. אליבא דר"ח⁹, הגמרא משנה את הבנת עמדת ריה"ג לחלוטין. לדעתו, מסקנת הגמרא היא שאין לריה"ג הבדל בין 'מחיים' ובין 'לאחר מיתה', תמיד זהו ממון בעלים (כשיטת ר' יהודה בקידושין). ישנו יוצא מן הכלל והוא בכור, שאיננו ממון בעלים אף לדעת ריה"ג¹⁰, ובו עסק רבינא.

במבט ראשון הסתירה בין סוגיית קידושין לבין סוגיית בבא קמא קיימת רק לגרסת ר"ח ולפירושו, ואילו לגרסת רש"י (ורוב הראשונים) לא השתנה דבר שכן שתי הסוגיות מחלקות בין 'מחיים' לבין 'לאחר שחיטה' כאשר הן עוסקות בעמדת ריה"ג. אלא שבעלי התוס' בבבא קמא התקשו בשאלה אחרת¹¹, ומכוחה שינו את הבנת עמדת ריה"ג, דבר שהביא לסתירה בין שתי הסוגיות:

אליבא דתוס', סוגיית בבא קמא איננה עוסקת בחלק בעלים לפני שחיטה. הסוגיא עוסקת בבעלות הבעלים על החלק המיועד בסופו של דבר להינתן לכהן. סוגיית בבא קמא קובעת, בסופו של דבר, כי אליבא דריה"ג, חלק זה אכן לא שייך לבעלים (אפילו קודם שיישחט), כשם שבכור איננו שייך לבעלים. דבר זה הוא שהביא את רבינא לצמצם את דינו של ריה"ג לבכור בחו"ל בלבד.

⁹ גרסת הרי"ח מופיעה על הדף. ביאורה מופיע ברשב"א ב"ק שם.

¹⁰ כמובן שלשיטה זו יש להעמיד את המשנה בקידושין כעוסקת מקדש בבכור, כדי שתתאים גם לדעת ריה"ג. וכן כתב הרשב"א בשם הרי"ח: "...אלא הכי קא משנינן מתניתין דקידושין בבכור, כלומר בכור בארץ ישראל ובזמן שבית המקדש קיים דכוליה בכור דגבוה הוא, וכהנים משולחן גבוה קא זכו".

¹¹ שאלת תוס' היא על הביטוי הפותח את הסוגיא בבבא קמא. בעת שעוסקת הגמרא בביאור דעת ריה"ג היא מקשה 'ומחיים מי קאמר', כלומר - האמנם עמדת ריה"ג היא שקדשים קלים הם ממון בעלים לפני שחיטה. תוס' טענו כי לא ייתכן שזהו הסבר הגמרא, כיוון שאם לא אמר ריה"ג את שיטתו לפני שחיטה ('מחיים'), מתי כן אמר, מכאן מסיקים תוס' כי הסוגיא אינה עוסקת בחלק בעלים לפני שחיטה אלא בחלק כהונה.

בכך נוצרת הסתירה הראשונה בין סוגיית קידושין לסוגיית בבא קמא. לפי תוס', סוגיית קידושין קובעת כי כל עוד הבהמה חיה היא שייכת לבעלים באופן מוחלט, בין החלק שהם עצמם יאכלו ובין החלק שיינתן לכהנים. סוגיית בבא קמא קובעת כי חלק כהונה לפני מיתה אינו שייך לבעלים מעת ההקדשה. למעשה, עמדה זו מובאת גם בירושלמי. הירושלמי מתרץ סתירה בדברי ר' יהודה בן פזי "...במקדש בחיים ובראוי ליפול לו לאחר שחיטה". ביאור הירושלמי מלמד כי המקדש ב'ראוי' (כלומר: בחלק כהן שעדיין לא ניתן לו) אינה מקודשת.

אולם, תוס' מחדשים גם, כי חלק בעלים לאחר מיתה נותר ממון בעלים, שכן סוגיית בבא קמא ביטלה את החלוקה בין 'מחיים' לבין 'לאחר שחיטה' וקבעה חלוקה אחרת: חלק בעלים הוא ממון בעלים, בין לפני שחיטה ובין לאחר שחיטה, וחלק כהנים איננו ממון כהנים, בין לפני שחיטה ובין לאחר שחיטה. גם פשט המשנה בקידושין, 'המקדש בחלקו', מלמד רק על חלק כהונה לאחר מיתה ולא על חלק בעלים, כפי שרש"י עצמו (שדבריו הובאו בראש דברינו) ביאר במשנה בקידושין.

הסוגיא בביצה (כ"א ע"א):

הגמרא בביצה קובעת כי אין להביא נדרים ונדבות ביום טוב כיוון שהם ממון גבוה. דבר זה תומך בעמדת רש"י, שאף חלק בעלים לאחר מיתה הינו ממון גבוה, שאם לא כן, מותר היה להביא נדרים ונדבות ביום טוב, ככל שחיטה המותרת לצורך אוכל נפש. תוס' בב"ק חולקים על ראייה זו. לדעתם יש להבחין בין שני מינוחים של 'משולחן גבוה'. כשעוסקים בשאלת סיבת הבאת הקורבן והרשות להקריבו ביום טוב, אין ספק שעיקר הקורבן הוא לצורך גבוה, ולכן אסור להביאו ביום טוב. אולם, לכך אין השפעה על הבעלות - הבעלות נשארת של הבעלים אף אם סיבת הבאת הקורבן היא לצורך גבוה.

סיכום השוואת הסוגיות ביחס לעמדת ריה"ג:

סוגיית בבא קמא עוסקת בביאור דעתו של ריה"ג בלבד. לפיכך, נעמיד את המשתמע מהשוואת שתי הסוגיות לגבי דעת ריה"ג בלבד, ולאחר מכן נעמיד בטבלה את כל עמדות התנאים לגבי בעלות על קדשים קלים.

1. חלק בעלים לפני שחיטה: אין ספק שזה חלק בעלים, שאם לא כן - מתי אמר ר' יוסי שקדשים קלים ממון בעלים.

2. חלק כהונה לפני שחיטה: אליבא דרש"י, שתי הסוגיות סבורות שניתן לקדש בו, כיוון שהוא עדיין שייך לבעלים (למעט בכור שקדושתו מלכתחילה). אליבא דתוס', מסקנת סוגיית בבא קמא היא שאין זה ממון בעלים, בדיוק בככור. זו גם שיטת הירושלמי.

3. חלק בעלים לאחר שחיטה: אליבא דרש"י, שתי הסוגיות סבורות שזה ממון גבוה. קביעה זו נתמכת על ידי הגמרא בביצה הקובעת כי אין להביא נדרים ונדבות ביו"ט כיון שמשולחן גבוה קא זכו. אליבא דתוס', מסקנת

המקדש בחלקו

הסוגיא בבבא קמא היא שבעלים יכולים לקדש בחלקם לאחר מיתה, ואין סתירה לכך מהסוגיא במסכת ביצה.

4. חלק כהונה לאחר שחיטה: בין לשיטת רש"י ובין לשיטת תוס' זהו ממון גבוה, אליבא דכל הסוגיות. אולם לשיטת ר"ח, מסקנת הגמרא בבבא קמא היא שריה"ג סובר שכל חלקי הקורבן בכל מצב הם ממון בעלים. משנת קידושין עוסקת בבכור בלבד, ועל כן המקדש בחלקו שבבכור אינה מקודשת.

ג) סיכום שיטות התנאים והראשונים בעניין בעלות על הקורבן

אחרי שחיטה	לפני שחיטה	
ממון הדיוט: ר' יהודה, ריה"ג אליבא דתוס' והר"ח בסוגיית בבא קמא. ממון גבוה: תנא דריה"ג, ריה"ג אליבא דרש"י בשתי הסוגיות, ריה"ג אליבא דתוס' בסוגיית קידושין.	ממון הדיוט: ר' יהודה, ר' יוסי הגלילי ממון גבוה: ייתכן שתנא דריה"ג.	חלק בעלים
ממון הדיוט: ר' יהודה, ריה"ג אליבא דר"ח (למעט בכור). ממון גבוה: ר' יוסי, ריה"ג אליבא דרש"י ותוס', תנא דריה"ג.	ממון הדיוט: ר' יהודה, ריה"ג אליבא דרש"י בכל הסוגיות. ממון גבוה: ירושלמי קידושין, ריה"ג אליבא דתוס' בסוגיית בבא קמא, יתכן שתנא דריה"ג.	חלק כהונה

לכאורה, טבלה זו מסכמת את יכולת הקידושין בחלקי הקורבן.

3. קידושין ללא בעלות

א) מבוא

הנחת דברינו עד לכאן היא שראש לכל יש לברר האם הממון שייך לבעלים. הסובר שהקורבן שייך לבעלים יכיר בקידושי אישה בממון זה והסובר שאין הממון שייך לבעלים יראה בכך מקדש בדבר שאינו שלו, ועל כן אינה מקודשת. אולם הנחה אחרונה זו אינה פשוטה כלל ועיקר, כיון שלא ברור ששאלת הבעלות היא השאלה המכריעה. כאמור בראש דברינו, ניתן להניח כי הקורבנות אינם ממון בעלים, ובכל זאת ניתן לקדש בהם על ידי הענקת הזכות לאכול מן הקורבן לאישה.

אדם היושב בירושלים ואוכל את קודשיו יכול להזמין אישה להצטרף לסעודתו. דבר זה נכון גם למ"ד קדשים קלים ממון גבוה. הגמרות לא שללו את יכולתו לקבוע מי יסב אל שולחנו. לכן לא ברור מדוע לא יוכל לקדש

קול ברמה

בזכות זו - גם אם נניח שאין לו בעלות על גוף הקורבן יש לו בעלות על הזכות ליהנות מקרבן זה, ואם כן - המבקש לשלול את יכולת הקידושין בקדשים קלים, ידרש לבאר מדוע לא ניתן לקדש בהזמנה זו. עניין זה עולה בירושלמי. הירושלמי מביא אף הוא את בקשת ר' יהודה שלא ייכנסו תלמידיו של ר' מאיר. מעבר לשאלת סומכוס על הימצאות אישה בקדש הקדשים, מעלה הגמרא את השאלה 'במה קידשה', ומתלבטת בתשובתה: בהעמדה הראשונה קובעת הגמרא כי זו מחלוקת - ר' לעזר סובר שקידשה בגוף הקורבן ואילו ר' יוחנן סובר שקידשה בטובת הנאה. בהעמדה השנייה מעלה הירושלמי אפשרות שאין מחלוקת, ולפי שניהם מקודשת בטובת הנאה¹².

בכמה סוגיות במסכת קידושין עולה שאלה דומה. נדגים כמה מהן:

1. טובת הנאה: לדעת חלק מהראשונים נפסק כי טובת הנאה אינה ממון. על פי הגמרא (בדף נ"ח ע"א), פסיקה זו שוללת אפשרות קידושין בטבל או בתרומות ומעשרות. פסיקה זו לא ברורה אף היא - מדוע לא יוכל לקדש את האישה ברשות שניתנה לו לבחור, לאיזה כהן לתת את המעשרות? בספר מחנה אפרים (טובת הנראה א) מופיעה קושיא זו בניסוח חריף יותר. לדעתו, אין ספק שגם למ"ד טובת הנאה אינה ממון אדם מוריש מעשרות לבניו, וזכות הבחירה לאיזה כהן לתת את המעשרות ניתנת ליורשיו. לפיכך, לא ברור מדוע לא יוכל לקדש בזכות זו אישה, גם למ"ד טובת הנאה אינה ממון¹³.

2. ערלה: המשנה (בדף נ"ו ע"ב) פוסקת כי לא ניתן לקדש באיסורי הנאה. פסיקה זו אינה ברורה אף היא. לדעת חלק מהראשונים¹⁴ ישנה בעלות על איסורי הנאה, למרות האיסור ליהנות מהם, וניתן לכאורה לקדש בבעלות זו. מעבר לכך, תוסי' וראשונים אחרים על אתר, מעלים את שאלת היתר השימוש באיסורי הנאה לחולה שאין בו סכנה, או שימוש בהם שלא כדרך הנאתם - מדוע לא ניתן לקדש בערך הכספי של זכות שימוש זו? למעשה, שאלות אלו הן ענף מיסוד דין המקדש במלוה. אין ספק שהאישה מקבלת הנאה בכך שנמחלת הלוואתה. קביעה זו מתחזקת לאור שיטת הרמב"ם כי ניתן לבצע פעולת מכר על ידי מחילת מלוה. למרות זאת

¹² אמנם, דברי הירושלמי אינם ברורים כל צרכם. מהקשר הדברים נראה כי הירושלמי מנמק את דעת ר' יהודה. דבר זה קשה משני צדדים: מצד אחד, אין צורך לצמצם את דברי ר' יהודה לקידושין בטובת הנאה, שכן ניתן לקדשה בגופו. מאידך לא ברור מדוע תנא משנתנו יחלוק על האפשרות לקדש בטובת הנאה. בכך עוסק דיונונו.

¹³ הוא עצמו מגיע למסקנה שיש לתלות שיטה זו באיסור המוטל על הכהן לשלם ממון כדי שהמעשרות יינתנו לו. לפיכך, המקדש במעשרות אינו נותן לאישה דבר מה בעל ערך ממוני. אולם, מלבד שתליית עמדת הסובר טובת הנאה אינה ממון, בעמדה שאסור לקחת כסף עבור נתינת המעשרות, אינה הכרחית (והמהר"י בי רב בסוגיית טובת הנאה בסוף הפרק חלק על תליה זו), גם לשיטתו עדיין נותר לבאר, מדוע לא ייחשב מה שניתן לאישה כהנאה המאפשרת קידושין, גם אם אין יכולת לתרגם הנאה זו לערך כספי.

¹⁴ ראה לדוגמה את שיטת הריטב"א, סוכה דף לה.

המקדש בחלקו

נפסק כי אין האישה מתקדשת במלוה. פסיקה מסועפת זו רחבה מכדי להיכנס בגבולות הדיון בעניין מקדש בחלקו, אולם היא משמשת רקע לדיון. הראשונים העלו שאלה דומה במסגרת סוגייתנו (ראה תוסי' על אתר, ד"ה 'המקדש בחלקו'), ואכן נראה כי פסיקה שחלק הקורבן אינו בבעלות הבעלים גוררת בעקבותיה את שלילת יכולת הקידושים. אולם, יש לברר למה, ואת זאת נעשה, בקיצור, על ידי בחינת התירוצים השונים שניתנו לשאלות הנ"ל.

ב) שלילת קידושים כאלה בקרבנות:

נראה שניתן לחלק את התירוצים שניתנו לשאלה זו ולדומותיה לשלוש קבוצות:

1. ניתן, עקרונית, לקדש בחלק גבוה:

בסוגיות לעיל נקבע כי ניתן לקדש ללא בעלות, אם האישה מקבלת דבר בעל ערך. כך, לדוגמה, קובעים תוסי' (ניו ע"ב, ד"ה 'המקדשי') כי ניתן לקדש בערלה, אם הערלה היא שוות פרוטה או אם האישה יודעת שמדובר בפירות ערלה¹⁵. קביעת המשנה כי המקדש בערלה אינה מקודשת בנויה על אחת משתי הנחות: ההנאה לעצמה אינה שוות פרוטה או שהאישה אינה יודעת שהיא מתקדשת בהנאה ולא בשווי, ולכן מדובר במקח טעות¹⁶.

לא ניתן להסיק משיטת תוסי' לסוגייתנו באופן ישיר. ערלה שייכת לאדם אך היא אסורה בהנאה. לעומת זאת, קרבנו של אדם כלל אינו שלו לאחר שחיטתו (למ"ד משולחן גבוה קא זכו). אמנם, ככל שתופחת רמת הבעלות על איסורי הנאה (לראשונים שחולקים על הריטב"א בסוכה) כן תגבר יכולת ההשוואה בין סוגיית המקדש בערלה לבין סוגייתנו. שהרי ניתן לטעון כך גם בסוגייתנו: ייתכן שניתן לקדש אישה בחלק בעלים לאחר שחיטה, גם למ"ד משולחן גבוה קא זכו. המזמין אישה לשולחנו בעת אכילת קדשים ואומר לה שהיא מקודשת בהנאת הזמנה זו - קידשה כדת וכדין. קביעת המשנה כי המקדש בחלקו אינה מקודשת נובעת מכך שהוא מקדשה בשווי הקורבן, וזה כלל וכלל אינו שלו, או שההנאה ממנו אינה שווה פרוטה.

¹⁵ גם הריטב"א (לקמן ניו ע"ב) סובר שניתן לקדשה בשווה פרוטה: "...ואפילו היא חולה שראויה ליהנות בה אינה מקודשת דלאו ממונא יהיב לה אלא אם כן אומר לה הרי את מקודשת לי באותה הנאה שיש לך שנתתי לך דבר שתתפאי בו ויש באותה הנאה שווה פרוטה".

¹⁶ בעל ה"אבני מילואים מבאר שהכוונה איננה למקח טעות במובן המקובל של טעות האישה אלא במובן הגדרתי - הנאה שלא כדרך הנאתן איננה נחשבת כהנאה.

2. 'בדידו שיימינן':

קושייתנו בנויה על ההנחה כי העובדה שהאישה נהנית גוררת בעקבותיה יכולת לקדשה בהנאה זו. אולם הנחה זו אינה וודאית. ייתכן כי שאלת הבעלות על הנאה זו היא שאלה מכרעת. לא די לאדם לגרום הנאה לאישה ובכך לקדשה - הוא נדרש לתת הנאה משלו, מדבר שהיה בבעלותו.

קביעה זו נידונה באריכות בדברי האיבני מילואים (כ"ח, ד'). בסיס דבריו הוא היכולת לקדש בגזל לאחר ייאוש בעלים¹⁷. קידושין אלו חלים למרות שהבעל נותן לאישה דבר מה שלא היה שייך לו מעולם, ולכאורה הדבר מלמד שיבדידה שיימינן, כלומר: חלות הקידושין תלויה בהנאה שהאישה מקבלת מהבעל, ואין לשאלת בעלות הבעל על הנאה זו משמעות הלכתית.

אולם, מסקנה זו נסתרת מדין מקדש בערלה שאינה מקודשת למרות שנהנית (אם היא חולה). על כן הפך האיבני את מסקנתו וקבע שיבדידו שיימינן, כלומר: יש חשיבות לשאלת הבעלות¹⁸. קבלת מסקנת האיבני יכולה להיות הסיבה לכך שמקדש בקרבן אינה מקודשת, למרות שהיא נהנית מאכילת הקורבן. אמנם, דברי האיבני עוסקים בגזל, שאין בהם אף את זכות הנתינה. אולם ניתן להרחיבם ולשלול את היכולת לקדש בהזמנה לשולחן אכילת הקדשים כיון שחסרה בעלותו על הדבר.

הרש"ש טוען שזו שיטת תוס' בסוגייתנו (דברי תוס' יובאו בהמשך): "ודע דמדברי תוס' שלפנינו נראה לפשוט מה שנסתפק המשנה למלך בקידש באיסורי הנאה אישה מסוכנת דמותרת ליהנות בהן, מי אזלינן בתר מקדש ולדידה אין שוות כלום, או דילמא בתר דידה אזלינן עיי"ש, ולדברי התוס' הא מוכח דאזלינן בתריה". הרש"ש קובע אפוא כי זו סיבת שלילת יכולת הקידושין - יש צורך בבעלות, ולא ניתן לקדש בהנאה המוענקת לאישה.

3. משולחן גבוה קא זכו:

כאמור לעיל, קשיא זו נשאלה על ידי בעלי התוס':

"המקדש בחלקו אינה מקודשת - ואם תאמר: מי גרע מהמקדש על מנת שאדבר עליך לשלטון (לקמן דף ס"ג ע"א) דמקודשת אף על פי שלא נתן לה כלום אלא שעשה לה הנאה ויש לומר דלא דמי, דהתם יכול ליטול שכר

¹⁷ למרות שהרא"ש פוסק שקידושין אלה חלים רק מדרבנן, בעל 'אבני מילואים' קובע כי עמדת הפוסקים היא שהקידושין חלים מדאורייתא. סיבת הדבר - צרוף של ייאוש בעלים ושינוי רשות.

¹⁸ אבני"מ מבסס את דבריו על הריטב"א. אולם, גרסתו בריטב"א מוטעית, ומכאן שביסוס זה אינו חזק דיו. כשהוא מצטט את דברי הריטב"א הוא כותב: "...כיון דאיכא ייאוש ברשות גזלן ושינוי רשות ברשותא דידה קניה ביאוש ושינוי רשות, דכיון דאיהי קניתייה אף הוא קונה אותוי". לפי גרסתו בעיית הבעלות נפתרת על ידי קניין הבעל. אולם בריטב"א שלפנינו מופיעה הגירסא: "...דכיון דאיהי קניתייה אף הוא קנה אותה", לפיכך בעיית הבעלות לא נפתרה, ואין להוכיח מכאן שלא ניתן לקדש ללא בעלות.

המקדש בחלקו

מדיבורו והוי כאילו נתן לה פרוטה, אבל הכא טובת הנאה אינה משלו דהא ממון גבוה הוא ואינו יכול ליקח ממון מהנאה שעשה לה [אע"ג דאית ביה שווה פרוטה שיכול למוכרה לכהן מ"מ כיון שהוא ממון גבוה אינה מקודשת ולא דמי לע"מ שאדבר עליך לשלטון. ת"י].

נחלקו אחרונים האם ישנה מחלוקת בין דברי התוס' לדברי תוס' ישנים. על פניו נראה כי דברי תוס' ישנים מכוונים לסיבה אחרת השוללת את יכולת הקידושין. נראה שסיבה זו מופיעה בדברי החזו"א (סימן קמ"ח):

"...ר"ל שלא נתנה תורה חלקו לכהן ולבעלים אלא למצוות אכילה שאין אחר יכול לקחת ממנו מצוותו, אבל אינו יכול להקנות המצווה לאחרים, ואף אם נתן לאחר יכול לחזור וליטול מידו שאין קניינים במצוות...ומה שמושך הבעלים ידו בשביל שחבירו יאכל חלקו לא מיקרי שכר פעולה, שאין פעולה אלא בעושה מעשה אבל לא בהעדר מעשה..."

מדבריו עולה כי אי יכולת הקידושין נובעת מכך שהאדם אינו מעניק הנאה לאישה כלל ועיקר. אמנם היא אוכלת, אולם היא לא העניק לה הנאה זו כיוון שהיא עצמה לא הייתה שייכת לו. כל שעשה הוא 'למשוך את ידו' מההנאה שנזקפה לזכותו, אך אין ביכולתו לקדש בדבר זה¹⁹. שלושה תירוצים אלו יכולים להסביר מפני מה לא ניתן לקדש בקדשים קלים אם אינם בבעלותו.

4. היסוד הפנימי של הסוגיא

שורש סוגיית הבעלות על קדשים קלים נעוץ בסיבת מצוות אכילתם. כיצד ניתן להבין את אכילת קורבנות ד' על ידי בני אדם? קורבנות הם מתנה שהאדם, כביכול, נותן לשמיים, ואילו הלכות קדשים קלים קובעות כי בני אדם אוכלים את הקורבנות?

נראה שניתן להבין את אכילת האדם באחת משלוש דרכים:

אכילה משולחן גבוה:

חלק בלתי נפרד מנתינה לקב"ה היא האכילה. שאלתנו בנויה על ההנחה שעיקר הקורבן הוא נתינתו לקב"ה - ולא היא. הנתינה כלפי שמיא נועדה לקידוש המציאות. המשך קידוש המציאות מתבטא באכילה - העובדה שהאדם אוכל מן הקורבן היא עצמה פעולת ההקרבה. הרב קוק ביאר כך את עניין האכילה. כשמבאר הרב קוק, מדוע ניתן לאכול חטאת בכל מאכל, הוא מסביר: "קדושת האכילה, הגנוזה בחביון עז רוממות העלייה של כוח החיים, השוטפת ע"י הטוהר של זרם הקדש, הבא מיסוד האורה של הסליחה והכפרה, היא מכשרת גם כן את כל נטיות העונג הגופניות, להיות הולכות

¹⁹ מדברי החזו"א תיתכן מסקנה משמעותית להלכה: אישה שאחרה לחתונה ולא קיבלה מנה, ומוזמנת לשולחן על ידי מאן דהו המציע לה את מנתו ומבקש לקדשה בכך - לעני"ד לא תהא מקודשת, לא בערך המנה ואף לא בהנאה שניתנה לה על ידו. שאלה זו נידונה ברמ"א (כ"ח, י"ז) ובנו"כ שם.

ועולות למעלת הקדושה, ולהיות מכילות בקרבן פרטי נהרה בכל גון של העידונים השונים, אשר חיך אוכל יטעם לו" (עולת ראיה א', קע"ב). לפי דבריו זהו חלק בלתי נפרד מן הקורבנות הנאכלים. קורבנות אלו נועדו לרומם את כל המציאות. זוהי עבודת הקורבן עצמה - לקיחת המציאות כולה ועידונה באור הקדושה האלוקית. על כן אין להפריד בין הקרבת הקורבן לבין אכילתו, אלו שני צדדים של אותה מטבע, והאכילה מהווה המשך להקרבה. כיוון שכך, הקורבן הנאכל איננו שייך לבני האדם אלא הם קרויים לשולחן גבוה. ואכן דרשות שונות מקבילות את אכילת האדם לאכילת מזבח: "ואם האכל יאכל - בשתי אכילות הכתוב מדבר אחת אכילת אדם ואחת אכילת מזבח..." (זבחים י"ג ע"ב).

אכילה כמשכורת לכהנים:

חלקי הכהן באכילת המזבח משמשים כשכר לכהנים. לכהנים אין נחלה בארץ ישראל, ואין ביכולתם להתפרנס מכך. גם המעשרות אינם ניתנים לכהן, ושיעורה של התרומה מן התורה הוא חיטה אחת. אכילת הכהנים אפוא היא משכורתם. לאחר שצוו הכהנים לשמור את משמרת הקדש (במדבר י"ח א'-ז') נאמר להם כי אכילתם מן הקורבן תיחשב כתמורה: "...ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי, לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם. זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמים אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך..." (שם ח'-ט').

ראיית האכילה כמשכורת עשויה להתבאר בשתי דרכים הפוכות. ניתן לראות במשכורת הפקעה של הקדושה האלוקית, ריבונו של עולם 'מעניקי', כביכול, חלק ממה שניתן לו לכהן, והופך את מתנות הכהונה לרכוש הכהן. הכהן מקבל חלק זה תמורת עבודתו, ויכול לעשות בו כרצונו. בכיוון ההפוך - המשכורת היא רשות ליהנות משולחן גבוה. הדבר דומה לרשות שיש לפועל לאכול בכרמו של בעל הבית, למרות שכרם זו אינה שייכת לו: "כי תבא בכרם רעד ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כלוך לא תתן. כי תבא בקמת רעד וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעד" (דברים כ"ג, כ"ה-כ"ו). בשני המקרים האכילה היא חלק מזכויות העובד אך אינה מקנה לו בעלות על הנאכל.

ייתכן והמשכורת ניתנת גם לבעלים, אולם לא כשכר אלא כדמי שירות. דבר זה עולה מדברי רש"י במסכת ביצה (כ"א ע"א): "...כהנים משלחן גבוה קא זכו - בחזה ושוק, והוא הדין לבעלים בשאר הבשר, כעבד הנוטל פרס מבית רבו, נמצאת כל השחיטה לשם גבוה".

אכילה כמנוגדת למתנה כלפי שמיא:

שאלתנו התבססה על ההנחה, כי המרת חלק ממתנה לשמיים לאכילת בני אדם, היא קשה. אולם ייתכן כי כלל וכלל אין לראות בקרבן מתנה לשמיים. הנביאים הדגישו חזור והדגש כי אין הקב"ה זקוק לקורבנות. משורר ספר תהילים באר זאת בבהירות:

"שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלקים אלקיך אנכי. לא על זבחין אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד. לא אקח מביתך פר ממכלאתיך עתודים. כי לי כל חיתו יער בהמות בהרי אלף. ידעתי כל עוף הרים וזיו שדי עמדי. אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל ומלאה. האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה. זבח לאלקים תודה ושלם לעליון נדריך. וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני" (תהילים נ', ז'-ט"ו).

לפיכך, ניתן לראות את אכילת האדם כמבטאת את העובדה שהקב"ה כלל וכלל לא 'לקח' את הקורבן. האדם הביא את הקורבן לפני ד' ובכך ביטא את אהבת ד' ועבודתו. כיון שהביא את הקורבן, רבשיע' עוטלי' מתוך הקורבן את האימורים בלבד, חלקים שוליים ומעטים, שרק הם מוקרבים על גבי המזבח. את השאר הוא מחזיר לאדם, ואכילת אדם איננה משולחן גבוה אלא היא מרכושו שהוקדש כלפי שמיא.

המהר"ל מדגיש שאין לראות במתן הכל לשמיים עבודת ד' רצויה. הגמרא (סנהדרין ס"ד ע"ב) פוסקת כי המעביר כל בניו למולך פטור. דין זה מוזר מאוד - והלוא דין הוא, ומה מעביר חלק מבניו למולך חייב, מעביר בניו לא כל שכן?

הרעיון הבסיסי של דין זה, לפי המהר"ל, הוא שעבודת המולך היא עבודת אלקים המופנית כלפי א-ל זר. כדי שתיאסר, היא צריכה להידמות לעבודת ד'. נתינת הכל לשמיים אינה עבודת ד'. מצוות הנתינה כלפי שמיא מאופיינות בכך שרק חלק ניתן לקב"ה והשאר נשאר בידי אדם:

"וכבוד אלקות הוא שיתן לו מקצת ממה שנתן לו שבזה נראה שנתן לו כיון שנשאר לו עוד ואם לא נשאר לו כאלו לא נתן לו דבר ואין נקרא נתינה כלל. ובשביל כך העושה כל גרנו תרומה וכל עיסתו חלה אינה חלה ואינו תרומה, וזה שיתן האדם אל השמיים ממה שנתן לו" (באר הגולה עמי ל"ה).

מחלוקת התנאים, אפוא, היא מחלוקת יסודית במהות האכילה. אליבא דר' יהודה (וריה"ג בשיטת הר"ח), הסובר שלעולם אין הקורבן מופקע מידי אדם, אכילת אדם נובעת מאי לקיחת הקורבן על ידי הקב"ה, ועל כן הוא רכושו, והוא יכול לקדש בו אישה. הכהן יכול לקדש את האישה כיון שחלקו ניתן לו כמשכורת, והיא ניתנת לו לכל דבר. ואכן הפסוק ממנו לומד ר' יהודה את דינו הוא הפסוק מפרשת קרח, העוסק בתמורה שהכהן מקבל עבור

קול ברמה

שמירת הקדש. אליבא דתנא דר' יוסי הגלילי (ואולי ר' יוסי החולק על ר' יהודה) אכילת אדם היא חלק בלתי נפרד מן הקורבן והיא נעשית משולחן גבוה. על כן, מאז הקדשת הקורבן 'שייך' הקורבן לריבון העולמים ואין האדם יכול לקדש בו אישה. בהסבר שיטת ר' יוסי הגלילי, יש להבחין בין הסבר תוס' לבין הסבר רש"י. אליבא דתוס', אכילת הכהן היא משכורת, אולם שלא כר' יהודה הרואה בנתינת המשכורת הפקעה מקדושת הקורבן, רואה ריה"ג את האכילה משולחן גבוה. בכך דומה שיטת ריה"ג לשיטת ר' יוסי החולק על ר' יהודה. אליבא דרש"י הן הכהן והן הבעלים אוכלים משולחן גבוה, ולכן לאחר שחיטה זהו ממון גבוה ולפני שחיטה זהו ממון בעלים לכל דבר.

הדין היחיד שלא הוסבר עד כה הוא שיטת תוס' לגבי חלק כהונה לפני שחיטה. לפי כל ההסברים קשה להבין מדוע חלק זה איננו ממון בעלים עד לשחיטה - הלוא הוא לא שייך לכהנים ואף לא ניתן להם לפני שחיטה. שאלה זו נשאלה על ידי הריטב"א בסוגייתנו. תירוצו לשאלה זו אינו ברור כל צרכו: "...דהתם אמרינן בחלק כהנים שהרי על ידי קדושתן באו לידן וזכו בהן הילכך כי קא זכו בחלקם אפילו מחיים משלחן גבוה זכו...". לשיטת הריטב"א, חלק בעלים נחשב אף הוא כממון גבוה לאחר שחיטה, ואם כן לא ברור מה בינו לבין חלק כהונה. נראה שלדעת הריטב"א, למרות ששניהם זוכים משולחן גבוה לאחר שחיטה, זכייתם שונה. כהנים זוכים בו בגלל קדושתם והיותם חלק ממערכת יעדי הקורבן, ועל כן בעלותם חלה עם ההקדשה. בעלים זוכים משולחן גבוה רק מכוח הזכות העליונה הניתנת לאדם לאכול על 'שולחנו' של הקב"ה, אולם קודם לכן אין לכך שום משמעות.